

The Concepts of Mahayana Philosophy through Beliefs and Religious Objects of Worship in Southern Thailand

Wararat Khammanee

M.A. (Philosophy), Lecturer

Department of Philosophy and Religion Faculty of

Humanities and Social Sciences

Prince of Songkla University

E-mail: wararat.k@psu.ac.th

3

ปีที่ 26
ฉบับที่ 2
พ.ศ.
-
ศ.ศ.
2563

Abstract

This study aims to analyze the concepts of Mahayana philosophy appearing in beliefs and religious objects of worship in Southern Thailand. The investigation began with studying the core concepts of Mahayana philosophy. Afterwards, the beliefs and religious objects of worship in Southern Thailand were analyzed. The results revealed that 2 concepts of Mahayana philosophy were found. Firstly, the concept regarding the Buddha appeared in the method of offering food to the Buddha. Secondly, in terms of creating 3 Buddha images with the gesture of subduing Mara for an ordination hall, a Buddha image hall, or a sermon hall, it was suggested that the Buddha images

should face east. These concepts conform with the concept of the three bodies of the Buddha: dharmakaya (body of essence), sambhogakaya (body of enjoyment), and nirmanakaya (body of transformation), in Mahayana. Mahayana philosophy considers dharmakaya of the Buddha the absolute and the source of sambhogakaya and nirmanakaya; therefore the Buddha image of dharmakaya is bigger or placed on a lotus base in the highest position. As for offering food to the Buddha, the food is determined to be offered to dharmakaya and sambhogakaya of the Buddha which last indefinitely, unlike nirmanakaya which decomposed along with attaining Nirvana. Concerning the direction to place a Buddha image, the reason why a Buddha image should face east is to let Buddhists pay respect to the west where Sukhāvātī of Amitābha Buddha is located. In addition, the concept of a bodhisattva was also found in the belief regarding Somdej Luang Phor Thuat through chanting and creating a Buddha image sitting on a lotus base. These methods were influenced by Mahayana philosophy which once prospered in Srivijayan Period.

Keywords: belief, idol, local south, Mahayana Buddhist Philosophy

แนวคิดพุทธปรัชญามหายานที่ปรากฏใน คติความเชื่อและรูปเคารพในท้องถิ่นภาคใต้

วรารัตน์ คำมณี

ศศ.ม. (ปรัชญา), อาจารย์

ภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

E-mail: wararat.k@psu.ac.th

5

ปีที่ 26
ฉบับที่ 2
พ.ศ.
-
ส.ศ.
2563

บทคัดย่อ

งานวิจัยชิ้นนี้มุ่งศึกษาวิเคราะห์แนวคิดทางพุทธปรัชญามหายานที่ปรากฏในคติความเชื่อและรูปเคารพในท้องถิ่นภาคใต้ โดยศึกษาแนวคิดสำคัญทางพุทธปรัชญามหายานแล้วนำมาศึกษาวิเคราะห์คติความเชื่อและรูปเคารพในท้องถิ่นภาคใต้ ผลการศึกษาพบแนวคิดสำคัญทางพุทธปรัชญามหายาน 2 ประเด็น คือ ประเด็นแรกแนวคิดเรื่องพระพุทธเจ้า พบในคติการถวายข้าวพระพุทธ ประเด็นที่สองการสร้างพระพุทธรูปปางมารวิชัย 3 องค์ที่ตั้งประดิษฐานในพระอุโบสถ วิหารหรือศาลาการเปรียญ พบคติการสร้างพระพุทธรูปปางมารวิชัยหันพระพักตร์ไปทางทิศตะวันออก ประเด็นเหล่านี้สอดคล้องกับหลักสำคัญทางพุทธศาสนามหายานที่เชื่อว่า พระพุทธเจ้ามีพระกาย 3 ภาค คือ

ภาคธรรมกาย ภาคสัมโภคกาย แลภาคนิรมานกาย ซึ่งพุทธปรัชญามหายานให้ความสำคัญต่อพระพุทธเจ้าภาคธรรมกายสูงสุด จึงสร้างให้มีขนาดใหญ่หรือประดิษฐานบนฐานบัวโดยสูงกว่าทั้งสององค์เพราะเชื่อว่าพระพุทธเจ้าภาคธรรมกายนั้นเป็นที่มาของพระพุทธเจ้าภาคสัมโภคกาย และภาคนิรมานกาย ส่วนคติการถวายข้าวพระพุทธเป็นการปฏิบัติบูชาต่อพระพุทธเจ้าภาคธรรมกายและสัมโภคกายอันคงอยู่ชั่วนิรันดร์ ไม่ดับสูญไปพร้อมกับการปรินิพพานเหมือนเช่นพระพุทธเจ้าภาคนิรมานกาย และคติการตั้งพระพุทธรูปปางมารวิชัยหันพระพักตร์ทางทิศตะวันออก ก็เพื่อให้พุทธศาสนิกชนแสดงสักการะสู่ทิศตะวันตก อันเป็นที่ตั้งของสุขาวดีพุทธเกษตรของพระอมิตาภพุทธเจ้า และยังมีแนวคิดเรื่องพระโพธิสัตว์ที่พบในคติความเชื่อเรื่องสมเด็จหลวงพ่отวด ซึ่งสะท้อนจากคำอารธนาบูชาและการสร้างพระเครื่องพระบูชาที่ประดิษฐานบนฐานบัว ที่มีความสอดคล้องกับคติความเชื่อเรื่องพระโพธิสัตว์ตามแนวคิดพุทธปรัชญามหายาน คติดังกล่าวได้รับอิทธิพลจากการนับถือพุทธศาสนามหายานที่เคยเจริญรุ่งเรืองในยุคอาณาจักรศรีวิชัยที่ผ่านมา

คำสำคัญ: คติความเชื่อ ท้องถิ่นภาคใต้ พุทธปรัชญามหายาน รูปเคารพ

บทนำ

หลักฐานของพุทธศาสนาเถรวาทกล่าวว่าพุทธศาสนมหายานเกิดขึ้นในอินเดียโดยมีมูลเหตุเมื่อประมาณ พ.ศ. 100 ที่เมืองเวสาลีมีภิกษุกลุ่มหนึ่งเรียกตัวเองว่า วัชชีบุตรประพฤติยอหย่อนพระธรรมวินัย 10 ประการ เรียกกันว่าวัตถุ 10 ประกอบด้วยสิกขาบท 10 ประการ ดังนี้

1. ห้ามภิกษุรับเองหรือใช้ให้ผู้อื่นรับซึ่งทองและเงิน หรือยินดีทองและเงินที่เขาเก็บไว้เพื่อตน

2. ห้ามฉันโภชนาหารที่ได้ทำวินัยกรรมไว้ก่อน เมื่อไปในละแวกบ้าน

3. ห้ามฉันของเคี้ยวของฉันในเวลาวิกาล

4. ห้ามเอาเกลือที่เก็บสะสมไว้ในเขาปนกับของฉันที่เป็นอาหาร

5. ห้ามฉันน้ำหมักอันที่สีแดงดังเท่านั้นพิราบ แต่ยังไม่เป็นสุรน้ำเมา

6. ห้ามฉันโครส 5 อย่าง ในเวลาวิกาล

7. ห้ามทำอุโบสถแก่ภิกษุผู้มาภายหลัง เมื่อได้เริ่มอุโบสถกรรมไปแล้ว หรือลุกไปกลางคัน

8. ห้ามทำอุโบสถต่างกัน (แยกกัน) ในอารามใหญ่มีเสมาแดนเดียวกัน

9. ห้ามใช้สันถัต (ฝักรองนั่ง) อันไม่ได้ประมาณกำหนด

10. ห้ามปฏิบัติตามปัทมจารยในชนบทรณนิยมรับช่วงสืบกันมา (ฉัตรสูมลย์ กบิลสิงห์ ,2524,79)

เมื่อฝ่ายหนึ่งยึดถือวัตถุ 10 ประการ จึงเป็นผลให้เกิดความแตกแยกเป็น 2 ฝ่าย คือฝ่ายวินัยวาทีกับฝ่ายวัชชีบุตร ฝ่ายวินัยวาทิไม่เห็นด้วยกับการประพฤติยอหย่อนพระธรรมวินัยของฝ่ายวัชชีบุตร จึงได้เรียกร้องให้มีการทำสังคายนาพระธรรมวินัย โดยมีพระสัพพกามีเป็นประธาน มติของการทำสังคายนาพระธรรมวินัยเป็นเอกฉันท์ว่า ภิกษุฝ่ายวัชชีบุตรประพฤติไม่ชอบตามพระธรรมวินัย จึงเป็นเหตุให้ภิกษุได้ชักชวนกันเดินทางไปที่ศเหนือของเมืองเวสาลีและร่วมกันทำสังคายนาพระธรรมวินัยที่เมืองปูพณคร “มีภิกษุเข้าร่วมในครั้งนั้นประมาณ 10,000 รูป จึงเรียกฝ่ายของตนว่า มหาสังคิติกะ แปลว่า มีพรรคพวกมากและเรียกการทำสังคายนาครั้งนี้ว่า มหาสังคิตี แปล

ว่าการทำสังคายนาครั้งใหญ่ การที่ภิกษุฝ่ายวัชรยานแยกมาทำสังคายนา เช่นนั้นนั้นเป็นครั้งแรกที่มีการแตกแยกกันขึ้นของพระพุทธศาสนาในอินเดีย” (ประยงค์ แสนบุราณ, 2548, 15-16) มหาสังคิตติจะจึงเป็นกลุ่มภิกษุอันเป็นที่มาของกลุ่มผู้นับถือพุทธศาสนามหายาน

หลักฐานของพุทธศาสนามหายานในประเทศจีนและทิเบตยืนยันว่า ความแตกแยกของพุทธศาสนาไม่ได้เกิดขึ้นจากสาเหตุวัตถุ 10 ประการ แต่เกิดจากมติดีหำข้อ หรือปัญจวัตถุที่พระมหาเถระแสดงให้เห็นพุทธศาสนิกชน คลายความสงสัยเรื่องพระอรหันต์ดังนี้

1. พระอรหันต์นั้นอาจถูกกระแสจากภายนอกครอบงำให้เกิดผิดพลาดได้ เช่น เวลาหลับ น้ำอสุจิอาจเคลื่อนเพราะฝันไปในทางกามสังวาส โดยเทวดา แปลงร่างเทพธิดามาเข้าฝัน

2. พระอรหันต์ยังอาจตกอยู่ใต้ความไม่รู้ได้ แม้จะไปพ้นอวิชชา ซึ่งเป็น ต้นตอแห่งปฏิจสมุปบาท เช่น อฆานที่ผนวกร้อยกั้วบาวสนาในชาติปางก่อน หรือไม่รู้ชื่อต้นไม้บางชนิด ไม่รู้ชื่อคนบางสกุล ไม่รู้จักหนทางที่จะไป

3. พระอรหันต์ยังสงสัยในบางเรื่อง

4. บางคนอาจช่วยแก้คามสงสัยให้ทานาได้ กล่าวกันว่าเมื่อพระโมค คัลลานและพระสารีบุตรตรัสรู้แล้ว ยังไม่รู้ตัวว่าเข้าถึงอรหัตผลจนพระบรม ศาสดาต้องตรัสบอก

5. การเข้าสู่กระแสของพระอริยมรรคตั้งแต่พระโสดาบันเป็นต้นไป โดยได้ผาณตั้งแต่นั้นแรกอาจอาศัยถ้อยคำ (วจีเภท) ช่วยให้พระอริยมรรค ปรากฏ (ส.ศิวลัษณ์ (นามแง), 2545. 20)

หลังจากนั้นพุทธศาสนามหายานได้มีการศึกษาค้นคว้าชำระพระธรรม วินัยเพิ่มเติมอีกหลายประการและถอดถอนพระธรรมวินัยหลายอย่างออก จากพุทธบัญญัติ “พุทธศาสนามหายานได้เผยแผ่อยู่ทางตอนเหนือของอินเดีย จนถึงพุทธศตวรรษที่ 6 ก็เริ่มเจริญรุ่งเรืองขึ้นและได้รับการอุปถัมภ์จาก พระเจ้านิกษะในการทำสังคายนาขึ้นเมื่อปีพ.ศ. 643 ณ เมืองชลันธรหรือ กาชมีระหรือแคชเมียร์ในปัจจุบัน” (นนท์ ธรรมสถิต, 2532.237) ในช่วงที่

พุทธศาสนamahayanก่อตัวขึ้นทางตอนเหนือของอินเดียวกัไดัผสมผสานกับศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ยอมรับคติความเชื่อหลายอย่างของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และนำเอาภาษาสันสกฤตของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูมาเขียน คัมภีร์สำคัญของพุทธศาสนamahayan เหล่านี้จึงทำให้พุทธศาสนamahayan มีแนวคิดต่าง ๆ แตกต่างจากพุทธศาสนาดั้งเดิมมากขึ้น

การทำสังคายนาของคณะสงฆ์มหายานครั้งนี้ได้มีการส่งสมณทูตเพื่อเผยแผ่สู่ดินแดนต่าง ๆ ดังนี้ เจลิมพล โสโมอินทร์ (2546,70) กล่าวว่า “เมื่อพุทธศักราชได้ 960 ปี พระสงฆ์นิคายมหายานแห่งเมืองแคชเมียร์ในปัจจุบันหรือกาษมีระได้เดินทางเข้ามาเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอาณาจักรศรีวิชัย ซึ่งต่อมาอาณาจักรศรีวิชัยได้เจริญรุ่งเรืองมากขึ้นในปีพ.ศ. 1300” แม้ว่าจะมีปัญหาเรื่องศูนย์กลางของอาณาจักรศรีวิชัยว่าจะอยู่ในเกาะสุมาตราหรือแหลมมลายู แต่พื้นที่ภาคใต้ของไทยอยู่ภายใต้อำนาจการปกครองของอาณาจักรศรีวิชัยและได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนamahayan สังเกตจากพระบรมธาตุเจดีย์เมืองไชยา และพระบรมธาตุเมืองนครศรีธรรมราชก่อนการบูรณะของลัทธิลังกาวงศ์จะมีลักษณะคล้ายกับพระบรมธาตุเจดีย์ในเกาะสุมาตรา แสดงให้เห็นว่าดินแดนภาคใต้ของไทยได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนamahayanเช่นเดียวกับเกาะสุมาตรา และในพื้นที่ภาคใต้ได้มีการขุดค้นพบหลักฐานทางประวัติศาสตร์บ่งบอกว่า เป็นอิทธิพลของพุทธศาสนamahayanหลายประการดังนี้ พระพิมพ์ดินดิบรูปพระอมิตาภะพุทธเจ้าประทับนั่งสมาธิและประทับยืนบนปัทมาสน์มีพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรทรงประทับยืนทางด้านขวา พระโพธิสัตว์มหาสถามปรารถประทับยืนทางด้านซ้าย พระพิมพ์ดินดิบพระศรีศากยะมุนีพุทธเจ้า ประทับห้อยพระบาทใต้ต้นโพธิ์ พระหัตถ์ขวาแสดงปางวิตรรกะ พระหัตถ์ซ้ายวางบนพระเพลามีพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรประทับยืนทางด้านซ้าย พระพิมพ์ดินดิบรูปพระโพธิสัตว์มัญชุศรี พระโพธิสัตว์สิทธิวิระ พระโพธิสัตว์ไมเตรญะ และรูปพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร และพระโพธิสัตว์อื่นทั้งเนื้อสำริดและหินทราย เป็นต้น หลักฐานทางประวัติศาสตร์พุทธศาสนamahayanดังกล่าวพบในจังหวัดสุราษฎร์ธานี

นครศรีธรรมราช ตรัง พัทลุง สงขลา ปัตตานี และยะลา นักประวัติศาสตร์สันนิษฐานว่าอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 13-16 หลักฐานทางประวัติศาสตร์ดังกล่าวสอดคล้องกับศิลาจารึกหลักที่ 23 พบที่วัดเสมาเมือง ตำบลในเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช ดังที่ปรีชา นุ่นสุขได้กล่าวว่า “จารึกด้วยอักษรปัลลวะภาษาสันสกฤต ระบุปีพ.ศ. 1318 แสดงให้เห็นระบบความเชื่อของลัทธิมหายาน โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับพระโพธิสัตว์ นอกจากนี้ก็มีการสร้างศาสนสถานหลายแห่งอุทิศถวายพระโพธิสัตว์หลายองค์และพบประติมากรรมพระโพธิสัตว์ศิลาและสำริดเป็นจำนวนมาก (ปรีชา นุ่นสุข. 2549, 97) ในสมัยนี้ผู้นับถือพุทธศาสนามหายานได้มีการดัดแปลงถ้ำเป็นเจดีย์สถานและสร้างพระพิมพ์ดินดิบแบบต่าง ๆ บรรจุไว้ในถ้ำดังที่ปรากฏหลักฐานดังกล่าวมาแต่ต้น

ต่อมาพุทธศาสนามหายานได้ซบเซาลง เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงศูนย์กลางอำนาจทางการเมืองหรือความเสื่อมสลายของอาณาจักรศรีวิชัยและการเข้ามาของพุทธศาสนาเถรวาทจากศรีลังกา ได้เข้ามาเผยแผ่ที่เมืองนครศรีธรรมราช พลเมืองเดิมของอาณาจักรศรีวิชัยให้ความเลื่อมใสศรัทธาในวัตรปฏิบัติของภิกษุสังฆล จึงให้การยอมรับนับถือกันอย่างแพร่หลาย จนมีชื่อเสียงขจรกระจายถึงอาณาจักรสุโขทัยและล้านนา เมื่อทราบข่าวก็มีความประสงค์อยากนำเอาพุทธศาสนาเถรวาทไปประดิษฐานยังบ้านเมืองของตน จนทำให้พุทธศาสนาเถรวาทมีความเจริญรุ่งเรืองจนถึงปัจจุบันนี้ อนึ่งพุทธศาสนาทั้งสองนิกายมีคติความเชื่อร่วมกันหลายประเด็นเช่น การยอมรับนับถือพระศรีศากยมุนีพุทธเจ้า หลักคำสอนเรื่องนิพพาน อริยสัจ 4 อิทัปปัจจยตา ศูนย์ตา เป็นต้น และมีพระสูตรที่ยอมรับร่วมกันเช่น มหาปริณิพพานสูตร พรหมชาลสูตร เป็นต้น นอกจากนั้นแล้วยังให้ความเชื่อถือพระวินัยตรงกันเป็นส่วนมาก แม้ว่าพลเมืองเดิมของอาณาจักรศรีวิชัยจะเปลี่ยนมานับถือพุทธศาสนาเถรวาทแล้วแต่ในอดีตที่พระพุทธศาสนามหายานมีความเจริญรุ่งเรืองมาหลายร้อยปีก็ย่อมมีอิทธิพลต่อแนวคิด คติความเชื่อ ประเพณีวัฒนธรรมและรูปเคารพในท้องถิ่นภาคใต้

วิธีการศึกษาวิจัย

1. ศึกษาประวัติความเป็นมาของพุทธศาสนมหายานและการเข้าสู่ภาคใต้ของไทยยุคอาณาจักรศรีวิชัย
 2. ศึกษาแนวคิดสำคัญของพุทธศาสนมหายาน
 3. วิเคราะห์ ตีความ และสังเคราะห์แนวคิดพุทธปรัชญามหายานที่ปรากฏในคติความเชื่อและรูปเคารพในท้องถิ่นภาคใต้
 4. นำเสนอเป็นบทความวิจัย
- ผู้วิจัยได้นำเอาแนวคิดสำคัญของพุทธปรัชญามหายานมาเป็นแนวทางในการศึกษา 2 ประเด็นดังนี้

1.แนวคิดเรื่องพระพุทธรเจ้า

พุทธปรัชญามหายานเชื่อว่า พระพุทธรเจ้าทรงมีพระกาย 3 ภาค เรียกว่า ตรีกาย ได้แก่ ธรรมกาย สัมโภคกาย และนิรมานกาย พระกายทั้ง 3 ภาคของพระพุทธรเจ้าปรากฏขึ้นตามลำดับดังนี้

1.ธรรมกาย

ธรรมกายเป็นพระกายของพระพุทธรเจ้าอันเป็นที่มาของพระกายอื่นตามลำดับ ธรรมกายอันนี้หมายถึงเนื้อหาสาระของธรรมหรือธรรมชาติหรือพุทธภาวะ ซึ่งจะมีความแตกต่างกับพระกายเนื้อที่มีลักษณะเป็นสังขตธรรม คือ เกิดขึ้น ดำรงอยู่และเปลี่ยนแปลงดับสลายด้วยเหตุปัจจัย แต่ธรรมกายมีลักษณะเป็นอสังขตธรรมดังที่สมภาร พรหมทา (2534,4) ได้กล่าวว่า ธรรมกายเป็นสิ่งที่ดำรงอยู่ชั่วนิรันดร์ สิ่งนี้เป็นสิ่งไร้รูปปราศจากตัวตนให้สัมผัสได้ด้วยประสาทสัมผัส เราไม่อาจสาวสาเหตุที่มาของธรรมกายได้ เพราะธรรมกายไม่มีเบื้องต้น ไม่มีจุดกำเนิด ไม่มีผู้สร้าง ไม่มีอะไรเลย ไม่มีดวงดาว ไม่มีโลก ไม่มีวัตถุ ไม่มีมนุษย์ ไม่มีสัตว์ ไม่มีแสงสว่าง ในภาวะเช่นนั้น ธรรมกายยังดำรงอยู่ได้และจะดำรงอยู่เช่นนั้นเรื่อยไป ไม่มีที่สิ้นสุด ดังนั้น ธรรมกายจึงเป็นกายที่อยู่เหนือกายทั้งหลาย มีอยู่โดยไม่มีเบื้องต้น ไม่มีการเปลี่ยนแปลงและแตกดับสูญสลาย

วิมลเกียรติคุณเทสสุตกล่าวว่าถึงธรรมกายเป็นพระกายแท้จริงของพระพุทธเจ้าว่า “พึงทราบไว้เถอะว่า พระวรกายที่แท้จริงของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลาย ก็คือพระธรรมกายนั่นเองมิได้เป็นกายจากกิเลสตัณหา พระพุทธองค์เป็นผู้ควรบูชา ประเสริฐเลิศกว่าผู้หนึ่งผู้ใดในไตรโลก พระสรีระของพระองค์เป็นอนาสวะ (ปราศจากอาสวะ คือกิเลสหมักดองในสันดาน-ผู้เขียน) มีอาสวธรรมเป็นมูลเจตสันเชิงแล้วพระสรีระของพระองค์เป็นอสังขตะ ปราศจากเหตุปัจจัยปรุงแต่งได้ ไม่ตกไปในข่ายแห่งการนับประมาณได้ ก็เมื่อพระวรกายของพระองค์มีสภาพดังกล่าวมานี้ จักมีโรคพาธเกิดขึ้นได้” (สมาลี มหณรงค์ชัย, 2550:48 อ้างจาก เสถียร โพธิ์นันทะ 2540:30) เนื้อความในวิมลเกียรติคุณเทสสุตรสะท้อนให้เห็นว่า พุทธปรัชญามหายานเชื่อว่าธรรมกายเป็นกายที่แท้จริงของพระพุทธเจ้า เพราะมีลักษณะเช่นเดียวกับอสังขตธรรม ส่วนกายเนื้อของพระพุทธเจ้ามีลักษณะเหมือนสรรพสิ่งต่าง ๆ ในจักรวาล กายเนื้อของพระพุทธเจ้าจึงไม่ใช่สิ่งแท้จริง และเมื่อพุทธปรัชญามหายานเชื่อว่าธรรมกายเป็นความจริงสูงสุดหรือความจริงปรมาตม์แล้วกายเนื้อของพระพุทธเจ้าจึงเป็นเพียงความจริงสมมุติ แนวคิดดังกล่าวจึงเกิดปัญหาการลดทอนความสำคัญต่อพระพุทธเจ้า พุทธปรัชญามหายานเชื่อว่าธรรมกายมีความสำคัญสูงสุดเหนือกว่ากายเนื้อของพระพุทธเจ้า กล่าวคือ พระศรีศากยมุนีพุทธเจ้าหรือพระพุทธเจ้าในประวัติศาสตร์ของพุทธศาสนามีความสำคัญรองลงมาจากธรรมกายและเชื่อว่าพระศรีศากยมุนีพุทธเจ้าเป็นเพียงเครื่องมือสอนธรรมเพื่อให้พุทธศาสนิกชนได้เห็นพุทธภาวะหรือธรรมกายนั่นเอง ดังนั้นพุทธปรัชญามหายานจึงให้ยึดถือพุทธภาวะมากกว่าจะยึดถือพระกายเนื้อของพระพุทธเจ้า

นอกเหนือจากเนื้อความในวิมลเกียรติคุณเทสสุตรที่เชื่อว่าธรรมกายมีความสำคัญสูงสุดในฐานะความจริงปรมาตม์แล้วยังสามารถอุปลักษณะของธรรมกายได้ 2 ประเด็นดังนี้

1. ธรรมกายมีลักษณะเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับพระพุทธเจ้า พุทธปรัชญาเถรวาทให้ความหมายว่าพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าย่อมเป็น

สิ่งเดียวกับพระพุทธเจ้าดังในพุทธพจน์กล่าวไว้ดังนี้

เป็นผู้เกิดแต่ธรรม เป็นผู้ที่พระธรรมเนรมิตขึ้น เป็นทายาทธรรมข้อนั้น เพราะเหตุใด เพราะว่าการว่าความหมายกายกิติ พรหมกายกิติ ธรรมภูตกิติ พรหมภูตกิติ ล้วนเป็นชื่อของตถาคต (ที.ปา. 11/118/91)

ผู้ใดแลเห็นธรรม ผู้นั้นชื่อว่าย่อมเห็นเรา (ตถาคต) ผู้ใดเห็นเรา (ตถาคต) ผู้นั้นชื่อว่าย่อมเห็นธรรม (ส.ข. 17/87/147)

เนื้อความในพุทธพจน์ดังกล่าวสามารถเข้าใจได้ว่า พระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าเป็นตัวแทนองค์พระพุทธเจ้า ซึ่งพระธรรมคำสอนนั้นนอกเหนือจะเป็นหลักธรรมคำสอนเรื่องข้อวัตรปฏิบัติในการดำเนินชีวิตหลักศีลธรรมตามหลักพุทธปรัชญาแล้ว ยังมีความหมายลึกถึงความจริงแท้อีกด้วย เพราะหลักความจริงแท้ที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ขึ้นมานั้นจะต้องมีความสอดคล้องกับหลักปฏิบัติตามเป้าหมายของพุทธปรัชญา

ธรรมกาย มีลักษณะเป็นที่มาของพระพุทธเจ้าทุกพระองค์ ธรรมกายลักษณะนี้เป็น เมตาฟิสิกส์ พุทธปรัชญาเชื่อว่าพระพุทธเจ้าทุกพระองค์ทรงอุบัติขึ้น พระองค์สามารถบรรลุธรรมหรือความจริงแท้และทรงนำเอาธรรมดังกล่าวมาอบรมสั่งสอนพุทธศาสนิกชนซึ่งพระพุทธเจ้าทุกพระองค์ทรงเห็นความจริงดังกล่าวมีลักษณะเช่นเดียวกัน ธรรมกายจึงเป็นที่มาของพระพุทธเจ้าทุกพระองค์ ด้วยลักษณะที่เป็นเมตาฟิสิกส์จึงเกิดปัญหาพุทธปรัชญามหายานขึ้นว่าธรรมกายมาสู่พระพุทธเจ้าได้อย่างไร ประเด็นนี้ผู้วิจัยเห็นว่า ธรรมกายหรือพุทธภาวะไม่ได้มีคุณลักษณะของความรู้แจ้งความจริงแท้เพียงอย่างเดียว แต่ธรรมกายจะต้องมีหน้าที่อันยิ่งใหญ่คือความรับผิดชอบช่วยเหลือสรรพสัตว์ให้หลุดพ้นจากความทุกข์ยากตามหลักการสำคัญของพุทธปรัชญามหายาน อ้างถึงพระพุทธเจ้าทุกพระองค์ก่อนตรัสรู้เป็นพระมหาโพธิสัตว์ต้องบำเพ็ญโพธิสัตว์ธรรมบารมีมาเป็นเวลายาวนานจนส่งผลให้เป็นพระพุทธเจ้า เมื่อพระพุทธเจ้าทรงมีที่มาจากธรรมกายก็แสดงให้เห็นว่าธรรมกายก็มีลักษณะเช่นนั้นด้วย มิฉะนั้นธรรมกายไม่สามารถเข้าสู่กายอื่น ๆ ของพระพุทธเจ้าเพื่อช่วยเหลือสรรพสัตว์ได้ ดังนั้นธรรมกายจึง

ไม่ใช่ความรู้แจ้งความจริงเพียงอย่างเดียวแต่ธรรมกายจะต้องมีหน้าที่รับผิดชอบช่วยเหลือสรรพสัตว์ให้พ้นจากความทุกข์ยากจึงนำไปสู่พระกายต่าง ๆ ของพระพุทธเจ้า

2. สัมโภคกาย

สัมโภคกาย หมายถึง พระพุทธเจ้ากายทิพย์สถิตอยู่บนสรวงสวรรค์ พระพุทธเจ้ากายทิพย์เกิดขึ้นจากพระมหากรุณาธิคุณของพระพุทธเจ้าสากลหรือพระธรรมกาย สัมโภคกายจึงมีความสำคัญในฐานะเป็นตัวกลางเชื่อมระหว่างธรรมกายและนิรมาณกาย ทรงเนรมิตพระกายทิพย์เพื่อโปรดสรรพสัตว์ให้หลุดพ้นจากความทุกข์ บางคัมภีร์เชื่อว่า พระพุทธเจ้ามีเพียง 2 พระกาย คือ ธรรมกายและนิรมาณกาย แต่นิรมาณกายจะแบ่งเป็นนิรมาณกายละเอียดและนิรมาณกายหยาบ นิรมาณกายละเอียดมีความหมายเดียวกับสัมโภคกาย ส่วนนิรมาณกายหยาบหมายถึง พระพุทธเจ้าพระกายเนื้อ อย่างไรก็ตามพุทธปรัชญามหายานเชื่อว่าพระกายทั้งสองเกิดจากพระพุทธเจ้าสากลหรือธรรมกายนั่นเองไม่ได้เกิดจากสาเหตุอื่นใด สัมโภคกายหรือพระพุทธเจ้ากายทิพย์แบ่งตามลักษณะการปรากฏมี 2 ลักษณะได้แก่ สวสัมโภคกายคือรูปกายของพระพุทธเจ้าที่ปรากฏให้เห็นในบรรดาพระพุทธเจ้าแห่งจักรวาลอื่น ๆ ส่วนปรสสัมโภคกายนั้นเป็นรูปกายที่ปรากฏให้เห็นในหมู่พระโพธิสัตว์ (ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์. 2524, 96) เมื่อสัมโภคกายปรากฏรับรู้เฉพาะพระพุทธเจ้าของจักรวาลอื่นและในหมู่พระโพธิสัตว์เท่านั้น ซึ่งจะเกิดปัญหาว่าสัมโภคกายจะช่วยเหลือสรรพสัตว์ให้พ้นทุกข์ได้อย่างไร ผู้วิจัยเห็นว่าพระพุทธเจ้าพระกายทิพย์สามารถทำหน้าที่ดูแลช่วยเหลือต่อสรรพสัตว์ได้โดยผ่านพระโพธิสัตว์ประจำพุทธเกษตรของพระองค์ กล่าวคือให้การอบรมสั่งสอนให้กับพระโพธิสัตว์เพื่อนำหลักคำสอนมาสู่มนุษย์ และพระพุทธเจ้าพระกายทิพย์สามารถบันดาลหรือเนรมิตให้เห็นพระกายทิพย์ของพระองค์สำหรับบุคคลที่ทรงปรารถนาให้ความช่วยเหลือหรือมีบารมีเพียงพอจึงทรงเห็นสมควรช่วยเหลือ ดังนั้น พระพุทธเจ้าพระกายทิพย์ตามหลักพุทธปรัชญามหายานจึงมีความสำคัญสามารถเทียบเคียงได้กับพระพุทธเจ้าพระกายเนื้อ

หรือพระศรีศากยมุนีพุทธเจ้าของพุทธศาสนาเถรวาท

พระพุทธเจ้าพระกายทิพย์มีอยู่จำนวนมากเช่นบางทีกล่าวถึง 5 บ้าง 69 บ้าง เป็นต้น แต่ละพระองค์มีารณภาพหรือคุณวิเศษมากมาย และทรงมีขอบเขตการดูแลรับผิดชอบอยู่ในพุทธเกษตรของพระองค์ เนื่องจากพุทธปรัชญามหายานเชื่อว่าพุทธเกษตรหรือโลกธาตุก็มีอยู่มากมาย แต่ละพุทธเกษตรจะมีพระพุทธเจ้าประจำพุทธเกษตร ประเด็นนี้สะท้อนให้เห็นว่าในพุทธเกษตรหรือโลกธาตุเดียวกันจะมีพระพุทธเจ้าประจำพุทธเกษตรเพียงพระองค์เดียวเท่านั้น พุทธปรัชญามหายานให้ความสำคัญในการจัดการนับถือพระพุทธเจ้ากายทิพย์ 5 พระองค์ คือพระไวโรจนพุทธเจ้า พระอมิตาภะพุทธเจ้า พระรัตนสัมภพพุทธเจ้า พระอโมลสิทธิพุทธเจ้า และพระอักโษภยพุทธเจ้า มากกว่าพระพุทธเจ้าพระกายทิพย์พระองค์อื่น ๆ และที่พบหลักฐานมากที่สุดในห้องถ้ำภาคใต้คือพระอมิตาภะพุทธเจ้า นั้นแสดงให้เห็นว่าพุทธปรัชญามหายานนิกายสุรวดีมีความเจริญรุ่งเรืองมากในดินแดนแถบนี้สมัยอาณาจักรศรีวิชัย นิกายสุรวดีเชื่อว่าพระอมิตาภะพุทธเจ้าสถิตย์อยู่ในพุทธเกษตรสุรวดี เป็นพุทธเกษตรหรือโลกธาตุที่อยู่ทางทิศตะวันตกต่อจากพุทธเกษตรอื่นมาก มีดอกบัวเป็นเครื่องหมาย มีสีแดงเป็นสีประจำพระองค์ และมีพระโพธิสัตว์ 2 พระองค์ทำหน้าที่ช่วยเหลือ คือพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร และพระโพธิสัตว์สถามปราปต์ หลักฐานดังกล่าวสะท้อนว่าพุทธศาสนิกให้ ความยอมรับนับถือต่อพระพุทธเจ้าพระกายทิพย์มากกว่าพระศรีศากยมุนีพุทธเจ้า ทั้งที่พุทธเกษตรนี้มิใช่เป็นพุทธเกษตรของพระองค์ ประเด็นนี้สันนิษฐานได้ว่า การปฏิบัติบูชาบวงสรวงสวดมนต์ขอพรต่อพระอมิตาภะพุทธเจ้าหรือพระโพธิสัตว์ทั้งสองพระองค์เป็นการปฏิบัติบูชาโดยตรง ไม่ต้องปฏิบัติบูชาผ่านพระพุทธเจ้าพระกายเนื้อซึ่งได้ทรงปรินิพพานไปนานแล้ว และไม่มีหลักฐานในพระคัมภีร์ว่าปรากฏในดินแดนใด คติความเชื่อตามพุทธปรัชญามหายานเชื่อว่าการปฏิบัติบูชาโดยตรงย่อมให้ผลดีว่าการปฏิบัติบูชาโดยอ้อม

3. นิรมาณกาย

นิรมาณกาย หมายถึง พระกายของพระพุทธเจ้าที่เกิดจากพระบิดา พระมารดา พระกระยาหาร น้ำ อากาศ เป็นต้น พระกายนี้มีลักษณะเป็นรูปกายอันประกอบด้วย ชันธ 5 ได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ หรือธาตุ 4 ได้แก่ ดิน น้ำ ลม ไฟ ซึ่งมีลักษณะเป็นวัตถุธาตุหรือเรียกว่า พระกายเนื้อสามารถปรากฏชัดแก่มนุษย์และสัตว์ทั้งหลาย พุทธปรัชญามหายานเชื่อว่านิรมาณกายเกิดจากพระธรรมกายหรือพระพุทธเจ้าสากลทรงมีพระพุทธประสงค์เพื่อโปรดมนุษย์ให้พ้นจากความทุกข์ นิรมาณกายจึงเป็นเพียงอุบายการสั่งสอนหลักธรรมของพระพุทธเจ้าให้เกิดความเข้าใจที่สมบูรณ์ชัดเจน กล่าวคือ พระพุทธเจ้าพระกายทิพย์จะปรากฏเพื่อสั่งสอนมนุษย์ปุถุชนให้เข้าใจหลักธรรมไม่ได้ เนื่องจากมีความแตกต่างกัน คือ พระกายทิพย์มีลักษณะเป็นโลกุตตรสภาวะ มีความสะอาดบริสุทธิ์ปราศจากกิเลสเครื่องเศร้าหมองทั้งหลายและไม่ตกอยู่ภายใต้สภาวะธรรมหรือกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ แต่กายเนื้อของมนุษย์ปุถุชนกลับต้องตกอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ของธรรมชาติ หากใช้พระกายทิพย์ของพระพุทธเจ้าอธิบายหลักธรรมเช่นกฎไตรลักษณ์ หรืออริยสัจ 4 แก่มนุษย์ก็จะทำให้มนุษย์เข้าใจได้ยากเพราะพระกายทิพย์ไม่ได้ตกอยู่ในสภาวะเดียวกับมนุษย์จึงเป็นขีดจำกัดของมนุษย์ปุถุชนที่เข้าใจหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าพระกายทิพย์ทรงอบรมสั่งสอนพระกายทิพย์ไม่เป็นทุกข์ ไม่เปลี่ยนแปลงและไม่เสื่อมสลาย อย่างกายเนื้อของมนุษย์ และเมื่อพระพุทธเจ้าสากลอุบัติลงมาเป็นนิรมาณกาย ทรงดำเนินพระชนม์ชีพในโลกมนุษย์ที่ต้องประสบกับสภาวะธรรมเช่นเดียวกับมนุษย์ปุถุชน ครั้นเมื่อพระองค์ทรงตรัสรู้สัจธรรมแล้วนำมาสั่งสอนมนุษย์ก็ย่อมทำให้มนุษย์เกิดความเข้าใจยิ่งกว่า การเกิดขึ้นของนิรมาณกายดังกล่าวจึงสอดคล้องกับแนวคิดของศาสตราจารย์อัสเลียด ดังที่กล่าวไว้ว่า ตามความเห็นทั่วไปของฝ่ายมหายาน เมื่อพระพุทธเจ้าบรรลุปะนิพพานแล้วพระองค์ก็ถึงพุทธสภาวะเป็นสภาวะซึ่งอยู่เหนือทุกสิ่งทุกอย่างที่เราอาจจะเรียกได้ว่า มีอยู่หรือเป็นอยู่ (ตามสภาพของโลกียธรรม) แต่เนื่องจาก

พระมหากษัตริย์คุณของพระองค์ที่ทรงมีต่อมวลมนุษย์พระองค์ทรงนิมิต
รูปกาย (นิรมานกาย) ของพระองค์ขึ้นให้โปรดเทศนาสั่งสอนธรรมในหมู่
มนุษย์โลก (ฉัตราสมาลย์ กบิลสิงห์.2524, 95)

ในประเด็นเรื่องนิรมานกายนี้ทำให้เห็นว่าพุทธปรัชญามหายานให้
ความสำคัญต่อนิรมานกายหรือพระพุทธรูปเจ้าพระกายเนื้อมีเนื้อกว่าธรรมกาย
และสัณนิบาตกาย เนื่องจากเชื่อว่านิรมานกายตกอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ของ
ธรรมชาติจึงมีความสำคัญเพียงเป็นอุบายธรรมเท่านั้น ส่วนธรรมกายและ
สัณนิบาตกายนั้นเป็นสภาวะโลกุตระที่อยู่เหนือกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ เหตุผล
ดังกล่าวจึงทำให้พุทธปรัชญามหายานให้ความสำคัญกับถือสูงสุดต่อธรรม
กายและสัณนิบาตกาย เพราะเชื่อว่ายังคงอยู่ตลอดไปตามสภาวะโลกุตระ
จึงมีการปฏิบัติบูชาจนมาถึงปัจจุบัน ซึ่งประเด็นนี้ต่างจากพุทธปรัชญา
เถรวาทที่ให้ความสำคัญสูงสุดต่อพระศรีศากยมุนีพุทธเจ้าหรือพระพุทธรูปเจ้า
พระกายเนื้อหรือพระพุทธรูปเต่าที่อยู่ในฐานะบุคคลทางประวัติศาสตร์ เมื่อ
พระพุทธรูปเจ้าทรงปริณิพพานเป็นการดับสูญไม่หลงเหลือสิ่งหนึ่งสิ่งใดเอาไว้
แม้ในบ้นสรวงสวรรค์ การปฏิบัติบูชาจึงเป็นเพียงการสรรเสริญพระพุทธรูป
ของพระพุทธรูปเจ้าเท่านั้นเอง

2. แนวคิดเรื่องพระโพธิสัตว์

พระโพธิสัตว์ตามความหมายของพุทธปรัชญามหายาน หมายถึง สัตว์
ผู้บำเพ็ญบารมีเพื่อจะตรัสรู้เป็นพระพุทธรูปเจ้าในอนาคต หากพระพุทธรูปเจ้า
พระองค์ใดได้พยากรณ์ว่าบุคคลนั้นจะตรัสรู้เป็นพระพุทธรูปเจ้าอนาคตก็แสดง
ว่าบุคคลนั้นเป็นพระโพธิสัตว์ พระโพธิสัตว์เป็นผู้ท่องเที่ยวอยู่ในสังสารวัฏ
เหมือนสรรพสัตว์ทั้งหลาย บางครั้งพระโพธิสัตว์อาจจะอุบัติเป็นเทวดา
มนุษย์หรือสัตว์ เดรัจฉานก็ได้ แต่จะอุบัติเป็นอะไรก็ตามพระโพธิสัตว์เหล่านั้น
จะมีปณิธานหรือความตั้งมั่นเกิดจากโพธิจิตของตน จึงถือเป็นอุดมคติ
สูงสุดของพุทธปรัชญามหายาน ดังที่ประยงค์แสนบุราณ (2548,44) กล่าวว่า
นิยามมหายานมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า โพธิสัตว์ยาน เพราะพูดถึงความ

สำคัญของพระโพธิสัตว์ นับถือพระโพธิสัตว์ยิ่งกว่าพระพุทธเจ้า เพราะเห็นว่าพระโพธิสัตว์ทั้งหลายกำลังบำเพ็ญบารมีอยู่เพื่อช่วยเหลือสรรพสัตว์ให้ไปสู่ภูมิอันเป็นสุขคติ แต่พระพุทธเจ้าได้เสด็จดับขันธไปแล้วเหลือไว้แต่ธรรมของพระพุทธองค์ (อ้างจากเสถียร ปันธรังษี.2513.84) หากพิจารณาอุดมคติสูงสุดดังกล่าวจะสะท้อนให้เห็นว่า พระโพธิสัตว์ไม่ปรารถนาต่อพระนิพพานเป็นสำคัญอันดับแรก แต่จะปรารถนาที่จะเป็นผู้ให้ความช่วยเหลือต่อสรรพสัตว์ ย่อมที่จะบรรลุพระนิพพานเป็นคนสุดท้าย เพื่อต้องการให้สรรพสัตว์ทั้งหลายได้พ้นทุกข์ไปก่อนตัวเอง ดังนั้นพระโพธิสัตว์จึงมีความอดทนอดกลั้นมีความกล้าหาญที่จะฟันฝ่าต่ออุปสรรคทั้งหลายอันขัดขวางเส้นทางความช่วยเหลือของพระองค์เอง พระโพธิสัตว์ยอมสละชีวิตหรือยอมรับความทุกข์ยากในนรกภูมิ

ประยงค์ แสนบุราณ (2548, 48) กล่าวถึงการตั้งปณิธานของพระโพธิสัตว์ ซึ่งนำมาประกอบการอธิบายดังนี้

1. พระกษิตครมโพธิสัตว์ ได้ตั้งปณิธานว่า “ตราบใดนรยังไม่สูญ ไม่ขอบรรลุพระนิพพาน จะไม่ยอมทิ้งสัตว์แม้เพียงตัวเดียว และจะขอบรรลุพระนิพพานเป็นคนสุดท้าย” คำปณิธานนี้แสดงให้เห็นถึงความกล้าหาญ ความอดทน ที่จะทนสู้เพื่ออุดมการณ์ของตนเอง

2. พระอวโลกิเตศวร ตั้งปณิธานไว้ว่า “หากยังมีสัตว์ที่ตกทุกข์ได้ยากอยู่ จักไม่ขอบรรลุพุทธภูมิ” แสดงให้เห็นว่ามีความตั้งใจอย่างเด็ดเดี่ยว มีความอดทนและกล้าหาญที่จะเผชิญกับอุปสรรคนานาชนิดโดยไม่ย่อท้อ

3. พระนาคารชุนแห่งนิกายศูนยวาท ได้กล่าวถึงความอดทนและความกล้าหาญของพระโพธิสัตว์ทั้งหลายไว้เป็นโคลกดังนี้ “พระโพธิสัตว์สมควรต่อการกลั้วสรรพกิเลส แต่ไม่ควรละกิเลสเสียให้สิ้น” ข้อความนี้ท่านอธิบายว่า พระโพธิสัตว์ผู้บำเพ็ญบุญตบัสสมาธิ วัชรจิตเจเนนในสรรพธรรมตามความเป็นจริง แต่เพราะมีมหากรุณาธิคุณต่อสัตว์ที่ทุกข์ยากจึงไม่ขอเข้าสู่พระนิพพาน และขอโปรดสัตว์ไปจนกว่าโลกไม่มีสัตว์ผู้ตกทุกข์ได้ยากอยู่ “พระโพธิสัตว์เป็นผู้มีนิพพิทาแก่กล้าต่อสังสารวัฏฏ์ แต่ก็เป็นผู้หันพักตร์เข้าหาสังสารวัฏฏ์”

จากโคลกนี้ชี้ให้เห็นว่าพระโพธิสัตว์เปื้อนหนายต่อสภาพของสังสารวัฏฏ์อย่างมาก แต่เพราะมีพระมหากรุณาธิคุณต่อสรรพสัตว์จึงยอมทนทุกข์อยู่ในสังสารวัฏเพื่อช่วยเหลือ หากไม่แล้วสัตว์เหล่านั้นก็ไม่มีโอกาสที่จะข้ามพ้นห้วงทุกข์ไปได้

พระปณิธานทั้งสามข้อสะท้อนให้เห็นว่า พุทธปรัชญามหายานมุ่งเน้นให้เป็นภารกิจอันยิ่งใหญ่ของพระโพธิสัตว์คือการช่วยเหลือให้สรรพสัตว์หลุดพ้นจากความทุกข์อย่างนิรันดร์ แม้ว่าสัตว์นั้นเป็นผู้ด้อยโอกาสเช่นสัตว์นรกก็ตาม แต่พระโพธิสัตว์ก็ทรงตั้งมั่นจะให้ความช่วยเหลือแก่เขาโดยไม่เห็นแก่ความทุกข์ยากลำบากที่พระองค์เองจะเป็นผู้ได้รับจากการเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏขณะให้การช่วยเหลือแก่สัตว์ทั้งหลายเหล่านั้น นับว่าเป็นพระมหากรุณาธิคุณอันยิ่งใหญ่ไพศาลของพระโพธิสัตว์และประเด็นนี้จึงทำให้พุทธศาสนิกชนเล็งเห็นถึงความสำคัญของพระโพธิสัตว์ซึ่งบางกลุ่มจะให้ความเคารพยกย่องมากกว่าองค์พระพุทธเจ้า

วติน อินทสระ (2541,55) ได้แบ่งพระโพธิสัตว์เป็น 2 ประเภท คือ ฌานิหรือยานิโพธิสัตว์และมานุสสีโพธิสัตว์ ผู้วิจัยขออธิบายขยายความดังนี้

1. ฌานิหรือหรือพระฌานิโพธิสัตว์หรือพระยานิโพธิสัตว์ พระโพธิสัตว์ประเภทนี้อุบัติขึ้นในกาลก่อนพระศรีศากยมุนีพุทธเจ้าเสด็จอุบัติตรัสซึ่งไม่สามารถคำนวณเวลาได้ว่าเกิดขึ้นในโลกมนุษย์ตั้งแต่เมื่อใด พระโพธิสัตว์ประเภทนี้ได้บรรลุพุทธภูมิหรือพระอรหันตวิโมกข์แล้วจะไม่ทรงอุบัติในพุทธเกษตรคือไม่เกิดเป็นพระพุทธรูป เนื่องจากยังมีกรุณาต่อสรรพสัตว์ที่ได้รับความสะดวกยาก ปราภรณ์จะช่วยเหลือสรรพสัตว์ให้พ้นทุกข์ก่อน เพราะหากเข้าสู่พุทธเกษตรเป็นพระพุทธรูปและเสด็จดับขันธ

ปรินิพพานแล้วก็จะหมดโอกาสในการช่วยเหลือสรรพสัตว์ พระฌานิโพธิสัตว์ที่พุทธศาสนิกชนให้ความเคารพยกย่องถือว่ามีความสำคัญมี 5 พระองค์ดังนี้ พระมัญชุศรีโพธิสัตว์ พระสมันตภัทรโพธิสัตว์ พระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์ พระมหาสถามปราปต์โพธิสัตว์และพระกษิติครรภ์โพธิสัตว์ (ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์, 2524, 102)

ผู้วิจัยอธิบายขยายความเพิ่มเติมดังนี้

1. พระมัญชุศรีโพธิสัตว์ เป็นพระโพธิสัตว์แห่งปัญญาทรงได้รับการยกย่องว่าเป็นเลิศทางปัญญา มีความสามารถในการใช้ปัญญาเทศนาพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าให้กับพุทธศาสนิกชน ขจัดความโง่เขลาและอุปสรรคทั้งหลายของบัณฑิต ผู้ศึกษาพระธรรมของพุทธศาสนาบางคัมภีร์กล่าวว่าพระองค์เกิดจากพระนลาตของพระศรีศากยมุนีพุทธเจ้า

2. พระสมันตภัทรโพธิสัตว์ เป็นพระโพธิสัตว์ที่ทรงมีพลังกำลังและมหากรุณาอันยิ่งใหญ่ไพศาลจากทรงมีปัญฐาน 10 ประการที่ทรงยึดถือเพื่อช่วยเหลือสรรพสัตว์ให้พ้นทุกข์

3. พระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์ เป็นพระโพธิสัตว์ที่มีความสำคัญในฐานะทรงไว้ซึ่งพระมหากรุณาธิคุณและเป็นบุคลลาธิษฐานของพระพุทธเจ้าทุกพระองค์ พระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์ลงมาจุติในโลกมนุษย์เพื่อให้ความช่วยเหลือแก่สรรพสัตว์ที่พุทธศาสนิกชนรู้จักมากที่สุดคือในนามเจ้าแม่กวนอิม ซึ่งได้รับการยกย่องเป็นเทพเจ้าสูงสุดพระองค์หนึ่งของประเทศแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในปัจจุบัน

4. พระมหาสถามปราปต์โพธิสัตว์ เป็นพระโพธิสัตว์ผู้ทรงไว้ซึ่งพลังอำนาจมือนยิ่งใหญ่ซึ่งสะท้อนพลังจิตของพระอมิตาภพุทธเจ้าแห่งพุทธเกษตรสุชาวดี สามารถหยั่งรู้ถึงความปรากนาทางด้านสติปัญญา คุณสมบัติพิเศษดังกล่าวจึงส่งผลให้พระมหาสถามปราปต์ทรงมีปัญญายอดเยี่ยมในการชี้แนะสรรพสัตว์ให้พ้นจากความทุกข์ทั้งหลาย

5. พระกษิติครรภ์โพธิสัตว์ เป็นพระโพธิสัตว์ผู้เป็นกรรมของแผ่นดินทรงประทับอยู่ใต้พื้นพิภพ พระกษิติครรภ์โพธิสัตว์ทรงมีปัญฐานว่าหากมีสัตว์ยังหลงเหลืออยู่ในนรกภูมิเพียงหนึ่งเดียวพระองค์จะไม่เข้าสู่พุทธภูมิ ทำให้พุทธศาสนิกเชื่อว่า พระกษิติครรภ์โพธิสัตว์เป็นผู้ชักนำวิญญาณของคนตายให้พ้นทุกข์

2. มานุสสีโพธิสัตว์ หรือมนุชิโพธิสัตว์ เป็นพระโพธิสัตว์ที่เกิดเป็นมนุษย์และได้บำเพ็ญพระโพธิสัตว์มรรคเพื่อการบรรลุเป็นพระพุทธเจ้าใน

อนาคต ดังนั้นภารกิจของพระมานุสสีโพธิสัตว์จึงต้องกระทำตามหน้าที่ทั้งสองด้าน กล่าวคือประการแรกต้องฝึกฝนตนเองเพื่อการบรรลุพุทธภูมิเพราะในขณะที่ตนยังไม่ได้บรรลุพุทธภูมิเหมือนกับพระมานิโพธิสัตว์และขณะเดียวกันก็ทำหน้าที่ช่วยเหลือให้ท่านต่อมมนุษย์อื่นให้พ้นทุกข์ยากทั้งปวง เสี่ยงสละความสุขส่วนตัว มุ่งสร้างคุณประโยชน์หรือสาธารณะประโยชน์แก่ผู้อื่นให้มากที่สุด ภารกิจดังกล่าวจึงต่างกับพระมานิโพธิสัตว์ เมื่อท่านได้บรรลุพุทธภูมิแล้วแต่ไม่ยินยอมเข้าสู่พระนิพพาน พระมานิโพธิสัตว์จึงมีหน้าที่เพื่อช่วยเหลือแก่ผู้อื่นเพียงหน้าที่เดียวเท่านั้น

3. แนวคิดพุทธปรัชญามหายานกับคติความเชื่อและประติมากรรมในท้องถิ่นภาคใต้

ในอดีตสมัยอาณาจักรศรีวิชัยผู้คนพื้นที่ท้องถิ่นภาคใต้ในดินแดนที่ยอมรับนับถือพุทธศาสนา มหายานมาเป็นเวลายาวนาน แม้ว่าในปัจจุบันผู้คนส่วนใหญ่ได้เปลี่ยนมานับถือพุทธศาสนาเถรวาทเป็นเวลานานแล้ว แต่การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเป็นเพียงการเปลี่ยนนิกายเท่านั้น หลักสำคัญของพุทธศาสนาเช่นหลักคำสอนหรือคติความเชื่อต่าง ๆ ยังคงมีอยู่เหมือนเดิม แต่อาจจะให้ความสำคัญในระดับที่แตกต่างกัน ดังนั้นคติความเชื่อของพุทธปรัชญามหายานจึงไม่ได้ถูกรื้อถอนอย่างสิ้นเชิงจากพุทธศาสนิกชนกลุ่มเดิม คติความเชื่อหรือหลักฐานดังกล่าวจึงปรากฏให้เห็นจนถึงปัจจุบัน

แนวคิดพุทธปรัชญามหายานทั้งสองประเด็นที่กล่าวมาข้างต้นเป็นหลักการหรือแนวทางสู่การศึกษาวิเคราะห์คติความเชื่อและหลักฐานที่ปรากฏในท้องถิ่นภาคใต้ในปัจจุบันดังนี้

1. แนวคิดเรื่องพระพุทธเจ้า ตามหลักพุทธปรัชญามหายานเชื่อว่าพระพุทธเจ้ามีพระกาย 3 ภาค หรือตรีกาย สามารถศึกษาวิเคราะห์จากพิธีกรรมความเชื่อและประติมากรรมแยกเป็นประเด็นได้ดังนี้

1.1 พิธีกรรมการถวายข้าวพระพุทธ ในท้องถิ่นภาคใต้ได้ทำพิธีกรรมนี้มาเป็นเวลายาวนาน โดยกระทำในงานพิธีมงคล เช่น แต่งงาน ทำบุญเลี้ยงพระ ขึ้นบ้านใหม่ เป็นต้น พิธีการเริ่มจากนิมนต์พระสงฆ์มา

เจริญพระพุทธมนต์และฉันภัตตาหาร เมื่อพระสงฆ์ประจำอาสนะพีธีแล้ว พิธีกรกล่าวคำบูชาพระรัตนตรัย อารธนาศีล และอารธนาพระปริตร ในช่วงที่พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์บทพาหุงพิธีกรหรือเจ้าภาพจะนำอาหารคาวหวาน 1 สำหรับ วางบนตั่งหน้าพระประธานหรือวางบนผ้าขาว พิธีกรหรือเจ้าภาพหนึ่งคุกเข่าจุดธูป 3 ดอกแล้วปักที่กระถางธูป ประนมมือกล่าวนะโม 3 จบ แล้วกล่าวคำถวายข้าวพระพุทธว่า

อิมัง สุปะพัญชนะสัมปันนัง สาสันนัง โภชนะนัง อุทะกัง วะรัง พุทธัสสะ ปุเชมิ แปลว่า ข้าพเจ้าขอบูชาด้วยโภชนะข้าวสาลีพร้อมด้วยเครื่องประกอบนี้และน้ำอันประเสริฐแด่พระพุทธเจ้า (กราบ 3 ครั้ง)

หลังจากนั้นพิธีกรหรือเจ้าภาพและผู้ร่วมพิธีจัดภัตตาหารถวายพระสงฆ์ พระสงฆ์ทำภัตติกเสริจอนุโมทนาทาน กรวดน้ำ และกราบนมัสการลาพระรัตนตรัย เสร็จพิธี กล่าวคำลาข้าวพระพุทธว่า เสส มงคล ยาจามิ ผู้วิจัยสอบถามจากพระผู้ใหญ่เรื่องความเป็นมาของการถวายข้าวพระพุทธ ก็ได้รับคำตอบว่ามีมาเป็นเวลานานจนไม่สามารถหาที่มาหรือจุดเริ่มต้นได้ ประเด็นนี้หากพิจารณาตามคติของพุทธปรัชญาเถรวาทซึ่งมีความเชื่อว่า พระศรีศากยมุนีพุทธเจ้าหรือพระพุทธเจ้าที่กล่าวถึงในประวัติศาสตร์พุทธศาสนาที่ท่านทรงสั่งสอนสาวกและพุทธศาสนิกมาเป็นเวลา 45 ปี หลังจากนั้นพระองค์ได้เสด็จดับขันธปรินิพพานไปนานแล้ว นับเป็นการสิ้นสุดความมีอยู่ของพระองค์ พระพุทธเจ้าตามคติของพุทธปรัชญาเถรวาทจึงไม่มีตัวตนอยู่ ณ ที่ใดทั้งสิ้นเป็นการหมดอย่างสิ้นเชิง ดังนั้นพิธีกรรมการถวายข้าวพระพุทธจึงไม่ใช่พิธีกรรมที่เกิดจากคติความเชื่อจากแนวคิดพุทธปรัชญาเถรวาท บางท่านอาจมองแง่ร้ายว่าเปรียบเทียบพระพุทธเจ้าเหมือนเทพหรือวิญญาณที่ต้องมีการเซ่นไหว้ด้วยอาหารคาวหวาน ผู้วิจัยเห็นว่าคติความเชื่อดังกล่าวน่าจะเป็นอิทธิพลของพุทธปรัชญามหายานซึ่งเชื่อว่าพระพุทธเจ้ามีกาย 3 ภาคหรือตรีกาย นิรมาณกายหรือพระพุทธเจ้าพระกายเนื้อได้เสด็จดับขันธปรินิพพานตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของพุทธศาสนา แต่พุทธปรัชญามหายานยังเชื่อว่าพระกายที่เหลืออีก 2 พระกายคือสัมโภคกาย

หรือพระกายทิพย์ที่สถิตยบนสรวงสวรรค์และธรรมกายหรือที่อยู่ในฐานะพระพุทธรูปเจ้าสากยังคงอยู่ ดังนั้นการถวายข้าวพระพุทธรูปจึงเป็นพิธีกรรมที่เป็นการปฏิบัติบูชาต่อพระพุทธรูปเจ้าบนสรวงสวรรค์เพื่อให้พระองค์โปรดประทานพรในสิ่งที่ตนปรารถนา เช่น ความมั่นคงปลอดภัย เป็นต้น

1.2 คติการสร้างพระพุทธรูปปางมารวิชัย 3 องค์ในอุโบสถวิหารและศาลาการเปรียญในพื้นที่ภาคใต้มีคติการสร้างพระพุทธรูป 3 องค์มาเป็นเวลาช้านานมาก จากหลักฐานในอดีตเห็นได้ว่าวัดสำคัญประจำเมืองได้นิยมสร้างกันในลักษณะดังกล่าวเช่น วัดเวียง วัดพระบรมธาตุไชยา เมืองไชยวัดราชมประดิษฐฐาน เมืองสทิงพระเป็นต้น ลักษณะการตั้งประดิษฐานพระพุทธรูปปางมารวิชัยทั้ง 3 องค์อาจมีลักษณะแตกต่างกันบ้าง กล่าวคือบางแห่งอาจตั้งประดิษฐานพระพุทธรูปในลักษณะทแยงเป็นรูปสามเหลี่ยมอาจจะตั้งอยู่บนฐานชุกชีอันเดียวกันหรือต่างกันได้ แต่ส่วนใหญ่ที่พบคือพระพุทธรูปองค์หลังสุดของพระพุทธรูปขวาและซ้าย พระพุทธรูปองค์ใหญ่เช่นพระพุทธรูปศิลาแดง ประดิษฐานลงแจ้งบนลานภายในกำแพงแก้ววัดพระบรมธาตุไชยา อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี พระพุทธรูปศิลาแดงและขาวในอุโบสถวัดราชประดิษฐฐาน อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา และมีบางพื้นที่มีการตั้งพระพุทธรูปทแยงมุมโดยนำเอาพระพุทธรูปที่ใหญ่มาไว้ข้างหน้าสุด เช่นพระพุทธรูปปูนปั้นในวิหารบนเขาสักขี วัดสุทธกาวาส อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี การตั้งประดิษฐานดังกล่าวบ่งบอกว่าพระพุทธรูปองค์ใหญ่เป็นพระประธานของวิหารนี้ แต่มีบางพื้นที่ตั้งประดิษฐานพระพุทธรูปในลักษณะทแยงมุมแต่มีพระพุทธรูปองค์เล็กประดิษฐานไว้หน้าสุด เช่นพระพุทธรูปปูนปั้นในวิหารวัดเวียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ซึ่งผู้วิจัยเชื่อว่าพระพุทธรูปองค์เล็กในวิหารวัดเวียงไม่ใช่พระประธานแต่องค์หลังสององค์ซึ่งใหญ่กว่ามากเป็นพระประธาน การตั้งประดิษฐานพระพุทธรูปอยู่ในระนาบเดียวกันส่วนใหญ่แล้วจะประดิษฐานพระพุทธรูปองค์ใหญ่ไว้ตรงกลางระหว่างพระพุทธรูปขวาและซ้ายทั้งสององค์และมีการสร้างฐานชุกชีหรือฐานบัวที่สูงกว่าเพื่อบ่งบอกว่าพระพุทธรูปองค์กลางเป็นพระประธานในอุโบสถ

และวิหารนั้น ๆ เช่นพระพุทธรูปปูนปั้นที่ศาลาตัดสินความวัดราชประดิษฐฐานพระพุทธรูปปูนปั้นในอุโบสถเก่าวัดพังบัว และพระพุทธรูปปูนปั้นในอุโบสถวัดสุวรรณคีรี อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดสงขลา พระพุทธรูปศิลาแดง วัดเทพาไพโรจน์ อำเภอกงหรา จังหวัดสงขลา และพระพุทธรูปปูนปั้นในอุโบสถเก่าวัดพระนางสร้าง อำเภอมะนัง จังหวัดภูเก็ต เป็นต้น

คติความเชื่อเรื่องการสร้างพระพุทธรูปปางมารวิชัย 3 องค์และรูปแบบการตั้งประดิษฐานตั้งแต่สมัยโบราณเป็นแบบอย่างให้กับการสร้างในภายหลังหลายวัดในยุคหลังก็ยังคงยึดรูปแบบเดิมเอาไว้ แต่หลายวัดได้ปรับเปลี่ยนโดยการตั้งประดิษฐานพระประธานองค์ใหญ่ไว้บนฐานชุกชีสูงสุด องค์ถัดมาขนาดเล็กกว่าวางประดิษฐานบนฐานชุกชีที่ต่ำลงมาหรือบนโต๊ะหมู่บูชา ซึ่งจะทำให้เห็นขนาดพระพุทธรูปที่ลดหลั่นกันลงมาตามลำดับ มีความงามและสมดุลภายในอุโบสถหรือวิหาร

ผู้วิจัยเชื่อว่าคติดังกล่าวเกิดขึ้นสืบเนื่องมาจากคติเรื่องตรีกายในพุทธปรัชญามหายาน ซึ่งเชื่อว่าพระพุทธเจ้ามีพระกาย 3 ภาค คือพระพุทธเจ้าในฐานะสากลหรือพระธรรมกาย พระพุทธเจ้าพระกายทิพย์บนสรวงสวรรค์หรือสามโลกกายและพระพุทธเจ้าพระกายเนื้อหรือพระศรีศากยมุนีพุทธหรือนิรมลกาย และหลักฐานดังกล่าวสะท้อนให้เห็นคติความเชื่อของพุทธปรัชญามหายานเรื่องการให้ความสำคัญต่อพระพุทธเจ้าพระกายเนื้อหรือพระศรีศากยมุนีน้อยกว่าพระพุทธเจ้าสากลหรือพระพุทธเจ้าพระกายทิพย์ ดังหลักฐานพระพุทธรูปปางมารวิชัยประธานองค์ใหญ่หรือพระประธานที่ตั้งอยู่บนฐานบัวที่สูงกว่าจะเป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธเจ้าสากล รองลงมาเป็นพระพุทธเจ้าพระกายทิพย์และพระพุทธเจ้าพระกายเนื้อตามลำดับ เพราะคติความเชื่อที่ว่าพระพุทธเจ้าสากลเป็นที่มาของพระพุทธเจ้าพระกายทั้ง 2 และหลักฐานบางแห่งสะท้อนคติดังกล่าวคือสร้างสร้างพระพุทธรูปปางมารวิชัยในวิหารวัดเวียงมีพระพุทธรูปที่ใหญ่เท่ากันสององค์คือ พระพุทธเจ้าสากลและพระพุทธเจ้าพระกายทิพย์ ส่วนพระพุทธรูปปางมารวิชัยที่อยู่หน้าสุดระหว่างกลางคือพระพุทธเจ้าพระกายเนื้อหรือพระศรีศากยมุนี

1.3 คติการสร้างพระพุทธรูปปางมารวิชัยหันพระพักตร์สู่ทิศตะวันออก

ในพื้นที่ภาคใต้ส่วนใหญ่นิยมสร้างพระพุทธรูปปางมารวิชัยประดิษฐานไว้ทางทิศตะวันตกสุดของอุโบสถ วิหารหรือศาลาการเปรียญ ปัญหานี้ผู้วิจัยสันนิษฐานว่ามีที่มาจากคติความเชื่อ 2 ประเด็น คือประเด็นแรก เกิดจากผู้คนในท้องถิ่นภาคใต้ได้รับอิทธิพลของอินเดียว่าวัฒนธรรมอินเดียเชื่อว่าทิศตะวันออกเป็นทิศมงคล เนื่องจากพระอาทิตย์แรกอุทัยจากทิศนี้ และพระอาทิตย์เป็นจุดเริ่มต้นของแสงสว่างอันมีประโยชน์ต่อการเริ่มต้นของชีวิตมนุษย์และสัตว์ จึงให้ความสำคัญต่อทิศตะวันออกมากกว่าทิศอื่น ๆ แล้วนำมาใช้ยกย่องต่อบุคคลสำคัญในชีวิต เช่น บุรพจารย์ หรือบูรพมหา กษัตราธิราช เป็นต้น การตั้งประดิษฐานพระพุทธรูปให้หันพระพักตร์ทางทิศตะวันออกจึงถือว่าเป็นมงคลของชีวิต ประเด็นที่สอง เกิดขึ้นสืบเนื่องจากคติความเชื่อของพุทธปรัชญามหายานเชื่อว่า พุทธเกษตรสุชาวดีของพระอมิตาภพุทธเจ้ามีพระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์และพระสถามปราบตโพธิสัตว์เป็นพุทธเกษตรที่พุทธศาสนิกเฝ้าฝันอยากไปเกิดเพราะมีความงดงามและอุดมสมบูรณ์ บุคคลใดได้เกิดในพุทธเกษตรนี้จะได้รับความสุขสบายและสามารถบรรลุนิพพานได้ด้วยพระบารมีของพระอมิตาภพุทธเจ้าและพระโพธิสัตว์ทั้งสอง พุทธเกษตรสามารถเปรียบได้กับการได้เกิดในยุคพระศรีอริยเมตไตรของพุทธศาสนาเถรวาท พุทธเกษตรสุชาวดีตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเป็นที่สุดของพุทธเกษตรทั้งหลาย คติความเชื่อดังกล่าวจึงทำให้พุทธศาสนิกประดิษฐานพระพุทธรูปประธานไว้ทางทิศตะวันตก เพื่อให้พุทธศาสนิกกำหนดจิตใจให้บริสุทธิ์ทำการสักการะสู่ทิศตะวันตกอันเป็นที่ตั้งของพุทธเกษตรสุชาวดี พระอมิตาภพุทธเจ้าและพระโพธิสัตว์ทั้งสองประเด็นนี้ถือเป็นคติความเชื่อของพุทธปรัชญามหายานที่มีอิทธิพลสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

2. แนวคิดเรื่องพระโพธิสัตว์

ในท้องถิ่นภาคใต้พบพระโพธิสัตว์ตามแหล่งโบราณคดีเป็นจำนวนมาก แสดงให้เห็นว่าในอดีตผู้คนในพื้นที่แถบนี้มีความเคารพศรัทธาต่อพระโพธิสัตว์หรือแนวคิดเรื่องพระโพธิสัตว์เจริญรุ่งเรืองในพื้นที่แถบนี้มาก่อน

ต่อมาเมื่อผู้คนได้เปลี่ยนแปลงมานับถือพุทธศาสนาเถรวาทอาจลดความสำคัญของพระโพธิสัตว์ลงไป แต่ก็ยังมีอยู่กับพุทธศาสนิกบางกลุ่ม ดังที่สุภาพรรณ ณ บางช้าง (2535, 46-47) กล่าวว่าในพุทธศตวรรษที่ 19 อาณาจักรสุโขทัยมีความเจริญรุ่งเรืองทั้งทางด้านศาสนาและวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยพระมหาธรรมราชาลิไทพบว่าคติความเชื่อแบบศาสนาพราหมณ์ คติพระโพธิสัตว์ คติพระศรีอริยเมตไตรย คติการนับถือผีหรือเทพยดาและคติอื่น ๆ ที่มีมาตั้งแต่ครั้งพุทธศาสนามหายานและต่อมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์จนถึงปัจจุบัน พุทธศาสนาก็ยังคงเชื่อคติเรื่องพระโพธิสัตว์ คติบาร์มี คติพระศรีอริยเมตไตรย และคติผีสงเทวดาจนเป็นเหตุให้พุทธศาสนาในยุคปัจจุบันเจือปนด้วยอิทธิปาฏิหาริย์ (สุภาพรรณ ณ บางช้าง, 2535, 92-93)

พุทธศาสนิกชนในพื้นที่ภาคใต้มีความเชื่อว่ามีพระภิกษุรูปหนึ่งท่านมีชื่อเสียงเป็นที่เคารพศรัทธาต่อพุทธศาสนิกชนแถบอำเภอสงทิงพระ อำเภอระโนด และอำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลาเป็นเวลายาวนานเรียกท่านว่า สมเด็จพระเจ้าพะโคะ และเริ่มมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักแก่บุคคลทั่วไปเมื่อพระครูวิสัยโสภณ (ทิม ธมฺมธโร) อดีตเจ้าอาวาสวัดช้างไห้ จังหวัดปัตตานี เป็นผู้เล่าว่าสมเด็จพระเจ้าพะโคะหรือสมเด็จพระหลวงพ่อดาวตดเป็นพระภิกษุรูปเดียวกันและได้สร้างพระเครื่องสมเด็จพระหลวงพ่อดาวตดจนมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักทั้งในประเทศและต่างประเทศ พระเครื่องสมเด็จพระหลวงพ่อดาวตดได้แสดงปาฏิหาริย์ช่วยเหลือแก่บุคคลที่มีความเคารพศรัทธามากมาย สามารถทำให้แคล้วคลาดจากอุบัติเหตุ ภัยอันตรายทั้งหลาย ความเจ็บป่วยและขจัดอุปสรรคทั้งหลายของชีวิตให้หมดไปต่อเนื่องเป็นเวลาหลายร้อยปีมาแล้วตั้งประสบการณ์การเข้าบูชาพระเครื่อง พระบูชาสมเด็จพระหลวงพ่อดาวตดตามที่กล่าวมาข้างต้นพุทธศาสนิกชนทั้งหลายเชื่อว่าหลวงพ่อดาวตดท่านมีปณิธานมุ่งมั่นที่จะช่วยเหลือต่อพุทธศาสนิกชนให้พ้นทุกข์ ซึ่งแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่าสมเด็จพระหลวงพ่อดาวตดท่านเป็นพระโพธิสัตว์ ดังนั้นจึงมีหลักการสำคัญตามแนวคิดเรื่องพระโพธิสัตว์สอดคล้องกับแนวคิดพุทธปรัชญามหายานดังนี้

1. คำอาราธนาบูชาสมเด็จพระหลวงพ่อด

พุทธศาสนิกชนจตุรปูเทียนบูชาแล้วกล่าวนะโม 3 จบ แล้วกล่าวคาถาบูชาว่า

“นะโม โพธิสัตว์ อาคันติมาเย อิติกะคะวา”

หากพิจารณาแปลตามภาษาบาลีก็ไม่สามารถแปลได้เนื่องจากผิดหลักไวยากรณ์ คือมีแต่ตัวประธานแต่ไม่มีกริยา แต่หากจะแปลเพื่อเอาเนื้อความโดยอรรถแล้วสามารถแปลได้ว่า “ข้าพเจ้าขอขอบน้อมแด่พระโพธิสัตว์ (สมเด็จพระหลวงพ่อด) เป็นผู้มิใช่ขอท่านมาสู่ตัวขอข้าพเจ้าเถิด” คำแปลดังกล่าวสะท้อนว่าพุทธศาสนิกชนหรือผู้แต่งบทมีคติความเชื่อว่า สมเด็จพระหลวงพ่อดท่านเป็นพระโพธิสัตว์ที่มีอานุภาพสามารถช่วยเหลือต่อพุทธศาสนิกชนให้พ้นทุกข์ การอัญเชิญท่านเข้ามาสู่ตัวก็เพื่อให้ท่านได้ให้ความช่วยเหลือมิให้พุทธศาสนิกชนประสบกับปัญหาหรือความทุกข์ต่าง ๆ

2. การสร้างพระเครื่องพระบูชาของสมเด็จพระหลวงพ่อดจะสร้างโดยประดิษฐานให้ท่านนั่งหรือยืนบนฐานบัว คติความเชื่อของพุทธศาสนาเถรวาทจะเชื่อว่าพระภิกษุทั้งหลายจะนั่งหรือยืนบนดอกบัวไม่ได้ การนั่งหรือยืนบนดอกบัวจะมีเฉพาะพระพุทธเจ้าเท่านั้น แต่คติความเชื่อของพุทธปรัชญามหายานมีคติว่าพระโพธิสัตว์คือผู้บำเพ็ญบารมีที่จะอุบัติเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต พระโพธิสัตว์จึงประทับนั่งหรือยืนบนดอกบัวได้ เช่นพระโพธิสัตว์เจ้าแม่กวนอิม พระโพธิสัตว์ปัทมปาณี เป็นต้น ดังนั้นเมื่อพุทธศาสนิกชนเชื่อว่าสมเด็จพระหลวงพ่อดท่านเป็นพระโพธิสัตว์ซึ่งจะอุบัติเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตจึงมีการสร้างรูปเคารพโดยประทับนั่งบนดอกบัวเหมือนเช่นพระพุทธเจ้า

หากพิจารณาถึงประวัติความเป็นมาของสมเด็จพระหลวงพ่อดท่านมีชีวิตอยู่ในสมัยกรุงศรีอยุธยา ช่วงนี้อาณาจักรทั้งหลายถนอยมรับนับถือพุทธศาสนาเถรวาท พุทธศาสนิกชนทั้งหลายให้ความสำคัญต่อลัทธิลังกาวงศ์เพราะเชื่อว่าภิกษุมิมีความเคร่งครัดในพระธรรมวินัย และมุ่งให้ความสำคัญต่อการปฏิบัติเพื่อบรรลุนิพพาน พุทธศาสนาเถรวาทให้ความสำคัญ

ต่อการบำเพ็ญบารมีเพื่อเข้าสู่พระโพธิสัตว์น้อยลงแต่คติความเชื่อเรื่องพระโพธิสัตว์เป็นปณิธานที่ผู้บำเพ็ญมีปณิธานติดตัวแบบข้ามภพข้ามชาติเป็นเฉพาะบุคคลผู้มีโพธิจิตตั้งมั่นเพื่อสรรพสัตว์เท่านั้นที่ปรารถนาจะเป็นพระโพธิสัตว์และเมื่อพื้นที่แถบนี้ได้รับอิทธิพล คติความเชื่อเรื่องพระโพธิสัตว์มาก่อน ผู้วิจัยจึงเชื่อว่าคติความเชื่อเรื่องนี้อยู่คงอยู่กับพุทธศาสนิกชน เมื่อมีเหตุปัจจัยประจวบเหมาะคือมีผู้ปรารถนามีโพธิจิตที่เป็นพระโพธิสัตว์และได้รับอิทธิพลจากคติความเชื่อดังกล่าวก็จะปรากฏขึ้น ผู้วิจัยจึงเชื่อว่าแนวคิดเรื่องสมเด็จหลวงพ่อดวงเป็นพระโพธิสัตว์นี้เป็นอิทธิพลของพุทธปรัชญามหายานที่มีความเจริญรุ่งเรืองในอดีต

บทสรุป

แนวคิดพุทธปรัชญามหายานที่ปรากฏในคติความเชื่อและประติมากรรมรูปเคารพในท้องถิ่นภาคใต้สามารถกำหนดเป็น 2 ประเด็น ดังนี้

1. แนวคิดเรื่องพระพุทธรูปเจ้ามีพระกาย 3 ภาค หรือตรีกาย

สามารถศึกษาได้จากพิธีกรรม ประติมากรรมการสร้างพระพุทธรูปและการตั้งประดิษฐานพระพุทธรูปดังนี้

1.1 พิธีกรรมการถวายข้าวพระพุทธรูป พิธีการถวายข้าวพระพุทธรูปเป็นพิธีปฏิบัติบูชาแด่พระพุทธรูปเจ้าบวงสรวงสวรรค์ซึ่งพุทธปรัชญามหายานเชื่อว่าพระพุทธรูปเจ้าพระกายทิพย์และพระพุทธรูปเจ้าสากลนั้นยังคงอยู่ชั่ววันรันดร์ต่างกับพระพุทธรูปเจ้าพระกายเนื้อที่ต้องเสื่อมสลายเหมือนกับสรรพสิ่งทั้งหลายที่เป็นสังขตธรรม

1.2 คติการสร้างพระพุทธรูปปางมารวิชัย 3 องค์ในอุโบสถ วิหารและศาลาการเปรียญในท้องถิ่นภาคใต้ คติดังกล่าวได้สืบทอดมาจนถึงปัจจุบันนี้บางพื้นที่ยังคงรูปแบบเดิม บางพื้นที่ปรับเปลี่ยนรูปแบบการประดิษฐานไปแต่ยังคงมี 3 องค์ปรากฏอยู่หลายวัดในปัจจุบันหลักฐานดังกล่าวเกิดจากคติเรื่องพระพุทธรูปเจ้ามีพระกาย 3 ภาค และจากหลักฐานดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าพุทธปรัชญามหายานให้ความสำคัญต่อพระพุทธรูปเจ้า

พระกายทิพย์และพระพุทธรูปเจ้าสาละมากกว่าพระพุทธรูปเจ้าพระกายเนื้อ

1.3 คติการสร้างพระพุทธรูปปางมารวิชัยหันพระพักตร์สู่ทิศตะวันออก การสร้างพระพุทธรูปปางมารวิชัยประธานในอุโบสถ วิหาร หรือศาลาการเปรียญ นิยมประดิษฐานไว้ทางทิศตะวันตกสุดของวิหารนั้น ๆ คติดังกล่าวเชื่อว่า พระพุทธรูปควรหันหน้าสู่ทิศตะวันออกเพราะเป็นทิศมงคลและการประดิษฐาน พระพุทธรูปทางทิศตะวันตกนั้นเป็นทิศที่พระอมิตาภพุทธเจ้าประทับอยู่ใน พุทธเกษตรของพระองค์ การตั้งจิตบูชาสู่ทิศตะวันตกจึงเป็นความมุ่งมาดปรารถนาเพื่อจะได้เกิดในพุทธเกษตรสุชาติของพระอมิตาภพุทธเจ้าและคตินี้สะท้อนว่าพุทธศาสนิกในท้องถิ่นภาคใต้ในอดีตยอมรับนับถือพุทธศาสนา มหายานนิกายสุรวดีเป็นหลัก

2. แนวคิดเรื่องพระโพธิสัตว์

พุทธศาสนิกชนในภาคใต้ยอมรับนับถือต่อองค์พระโพธิสัตว์ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ในอดีตได้นับถือพระโพธิสัตว์หลายองค์ตามหลักฐานพระพิมพ์ดินดิบ รูปเคารพพระโพธิสัตว์ และคติความเชื่อเรื่องสมเด็จหลวงพ่อดำเป็นพระโพธิสัตว์ที่ให้ความช่วยเหลือต่อพุทธศาสนิกชนให้พ้นจากความทุกข์ทั้งหลายซึ่งสามารถวิเคราะห้จากคาถาบูชาสมเด็จหลวงพ่อดำแปลได้ความว่า “ข้าพเจ้าขอนอบน้อมแด่พระโพธิสัตว์ (สมเด็จหลวงพ่อดำ) เป็นผู้มิใช่ขอท่านมาสู่ตัวข้าพเจ้าเถิด” และการสร้างพระเครื่อง พระบูชาหลวงพ่อดำฐานบัว ตามคติพุทธปรัชญามหายานเชื่อว่าพระโพธิสัตว์เป็นผู้เข้าถึงโพธิสัตว์ธรรมเป็นธรรมที่ทำให้สัตว์เป็นผู้รู้สภาพตามธรรมชาติเช่นเดียวกับพระพุทธรูป แต่พระโพธิสัตว์ยังไม่ปรารถนาต่อพุทธภูมิต้องการช่วยเหลือสรรพสัตว์ พระโพธิสัตว์จึงสามารถประทับบนดอกบัวได้เช่นเดียวกับพระพุทธรูป เช่น พระโพธิสัตว์กวนอิม พระโพธิสัตว์ปัทมปาณี เป็นต้น ดังนั้นเมื่อพุทธศาสนิกเชื่อว่าสมเด็จหลวงพ่อดำเป็นพระโพธิสัตว์จึงสร้างรูปเคารพของท่านให้ประทับบนดอกบัวดังที่กล่าวมาแล้ว

เอกสารอ้างอิง

- ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์. 2524. หลักพุทธศาสนาเถรวาท-มหายาน. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- เฉลิมพล โสมอินทร์. 2546. ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาและการปกครองคณะสงฆ์ไทย. กรุงเทพฯ : สุตรไฟศาล.
- นนท์ ธรรมสถิต. 2532. พระพุทธศาสนาและคณะสงฆ์ไทย. กรุงเทพฯ : กิตติชัยสาส์น.
- ประยงค์ แสนบุราณ. 2548. พระพุทธศาสนา มหายาน. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.
- ปรีชา นุ่นสุข. 2549. ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในคาบสมุทรไต้หวันของประเทศไทย. วารสารเมืองโบราณ 32 (2) 97.
- พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับสังคายนาในพระบรมราชูปถัมภ์ พุทธศักราช 2530 เล่มที่ 11,17.
- พริยะ ไกรฤกษ์. 2542. พระโพธิสัตว์ : ประติมากรรมที่พบในภาคใต้ในสารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่มที่ 11 5099-5112. กรุงเทพฯ : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย.
- วศิน อินทสระ. 2541. พุทธปรัชญามหายาน. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ส.ศิวลักษณ์ (นามแฝง). 2545. ความเข้าใจในเรื่องมหายาน. กรุงเทพฯ : ส่องสยาม จำกัด.
- สมภาร พรหมทา. 2534. พุทธศาสนา มหายาน. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สุภาพรรณ ณ บางช้าง. 2535. ขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อและแนวทางการปฏิบัติในสมัยสุโขทัยถึงสมัยอยุธยาตอนกลาง. กรุงเทพฯ : สถาบันไทยศึกษาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุมาลี มหณรงค์ชัย. 2550. มหายาน ภาษาคน-ภาษาธรรม. กรุงเทพฯ : อมรินทร์.